

Wiel, geh. met Dirk Antho- ny)	38	stelling	103
— (Mr. Ernst François)	37	Utrechtse overleveringen ... 2—	4
— (Theodora Cornelia, wed. van Adr. Wittert) 37—	39	Veen (mr. C. F. van)	82
Schaepman (Dr. H. J. A. M.)	19, 20	Veenendaal	95
Schalkwijk, geslacht van ... 9,	10	Velpen (Nicolaas van)	70
—, huis te	9—11, 90	Velthuisen (Diederick van) ...	82
Schellinger (Cornelis)	95	Verkerk (Joan), steenhouwer ...	27
Schepers (Dr. J. B.)	21	Verrijck (D.), tekenaar	94
Schonck (Adam Christiaan), rec- tor te IJsselstein	26	Visrechten op het Naardermeer	63
Schoonoord, buitenplaats	112	Vleuten (Toren te)	64
— (Evert van)	112	Vondel (D. van den)	11
Schwartz (Thérèse), schilderes	15	Voorn, kasteel	26
Sluys, Roelof Aerntsoen)	30	Voskuyl (Anthony), stadsfabriek	27
Smits (Willem), molenaar	111	Vulpen (Gebr. van), orgelbou- wers	12
Soest (Molens te)	111	Vuurse (De)	71, 93, 110
Soeststapel	92—93, 110	Wagenaar (C. W.)	16
Soeten (H. J. de)	21, 36	Wassenaar (Willem Anna baron van)	82
Spoorwegstaking 1903	19	Weerde (Amelis Uten)	88
Stadspoorten van Utrecht	7, 8	Wickevoort Crommelin (Mr. J. P. van)	79, 94
Staphorst (Folkloristische ge- bruiken te)	85	Wiel (Cornelia Maria van der). Zie: Schade van Westrum (D.A.)	54—59
Steman (Johannes Gerardus), heer van Maarsbergen	38	Winkler (Cornelis), hoogleraar, — (Catharina Wilhelmina Pelgrim, geh. met Cornelis) — (M. C. E. Junius, geh. met Cornelis)	59
Sterrenwacht te Utrecht	86	Winssen (Jhr. Adriaan van) ...	81
Sticht-Gooise grenspalen	62	Wittert (Mr. Adriaan), heer van Hoogland	37, 38
Straten te Utrecht:		— (Catharina Maria)	38
Annastraat	64, 104	Wittert van Westrum (Adriaan)	38
Buurkerkhof	2—4	Wittevrouwenpoort	7, 8
Nicolaas Beetsstraat	16	Woudenberg (Kerk te)	25
Taets van Amerongen (Gerard Godard baron)	78	Wijk bij Duurstede (Molen te)	74
Tentoonstellingen:		Wijkerslooth de Weerdesteyn (Mr. Hendrik Jacob baron de)	90
Schilderijen E. Adriani-Hovy	36	IJsselstein (Haven van)	67
Verz. H. J. de Soeten	21, 36	— (Latynse school te)	26, 27
Ned. Architectuurschilders	69, 77	Zuylen, Kasteel	111
Utrechtse archieven	103	Zwolle (Folkloristische gebrui- ken te)	84, 110
Thieme (J. F.)	74	Zijll (Ghijsbert van)	30
Torck (Anthony)	82	— (Melis van)	30
Trengscoten	30, 31		
Turnor (Margareta). Zie: Reede (G. A. van)	11		
Typen uit Wijk-C	11		
Utenhove (Hendrik baron van)	78		
Uten Weerde (Amelis)	88		
Utrechts Landschap	110		
Utrechtse Archieven, tentoon-			

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

JANUARI
1953

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

26e JAARGANG
Nº 1

UITGAVE DER VEREENIGING.

ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT

MEDEDELINGEN UIT DE VERENIGING.

Geertekerk.

Onmiddellijk na het vernemen van aarmerende berichten betref-
fende de op handen zijnde sloping van de Geertekerk, is namens de
vereniging een telegram gezonden aan de Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen, dat aldus luidde: „Verzoeken dringend
beslissing sloping Geertekerk uit te stellen wegens nieuwe pogingen
tot vinden bestemming”.

Op dit telegram, verzonden 6 December, kwam een geruststel-
lend antwoord van de Minister binnen. Intussen hadden dr L. A.
Hulst, mej. mr W. M. W. van Lanschot en prof. dr W. G. Sillevius
Smitt de welbekende actie tot het behoud van de Geertekerk geor-
ganiseerd. De vereniging „Oud-Utrecht” heeft zich terstond bij het
„Comité-Hulst” aangesloten.

Wie suggesties voor het behoud van de kerk heeft, vervoege zich
bij de Voorlichtingsambtenaar der gemeente Utrecht, mr P. van
Dijke, bij wie het „centraal informatiebureau” van het comité ge-
vestigd is.

Jaarvergadering.

Reeds nu delen wij mede, dat de jaarvergadering van de vereni-
ging is vastgesteld op Donderdag 12 Februari 1952 's avonds half 8.
Na afdoening van de huishoudelijke zaken volgt om half 9 een
causerie door mr P. P. Agter over het Utrecht van omstreeks een
eeuw geleden. Nadere bijzonderheden volgen in het Februarinum-
mer.

Voordrachten over Utrecht.

Nog wordt herinnerd aan de voordrachten over het ontstaan van
Utrecht, door drs M. N. Acket, voor de Volksuniversiteit. Deze
voordrachten zijn vastgesteld op de Woensdagavonden 21 en 28
Januari, 4 en 11 Februari. Het cursusgeld bedraagt voor niet-leden
der V.U. f 3,50 of f 4,50.

UTRECHTSCH E OVERLEVERINGEN: HET ONVRUCHTBARE (?) BUURKERKHOF.

Het schijnt voor Constantijn Huygens behoefte te zijn geweest zijne vrije gedachten in gebonden stijl weer te geven, getuige de vele gedichten van groote verscheidenheid, die hij heeft nagelaten. Ook op de vele dienststreizen, die hij gedurende zijn lange leven (1596—1687) gedaan heeft, moet hij de vrije uren met het maken van verzen en versjes op onderwerpen, die hem onderweg getroffen hadden, gekort hebben. Zoo maakte hij tijdens den tocht van Den Haag naar Oost-Friesland en terug, die over Utrecht ging en van 26 December 1648 tot 12 Januari 1649 duurde, verscheidene kniedichten. Tusschen Zwolle en Elspeet vloei de den 9den Januari 1649 een versje uit de pen, waarin een toen blijkbaar nog te Utrecht gangbaar volksverhaal werd vastgelegd.

*Templum Buerkerck, cuius in coemeterio gramen
successere negant.*

Nescio num vero similis, num proxima falso
Gramen huic fundo detrahat historia.
Quidquid id est, turba haec hodie miracula turbat,
Quae terit hoc vere relligiosa solum.¹⁾

In vrije weergave:

*De Buurkerk, op welker kerkhof, naar men zegt,
het gras niet groeit.*

Ik weet niet of het waar of onwaar is,
Het verhaal, dat in dezen bodem geen gras wil groeien.
Hoe het echter zij, de groote schare die dezen grond
in waarlijk godsdienstigen ijver voortdurend vertreedt,
Is heden ten dage de oorzaak van dit wonder.

Het Buurkerkhof was in Huygens' tijd al de onoo gelijke binnenplaats, zooals het nu nog is. Het was toen reeds lang niet meer het ruime en voorname plein, het middelpunt van de burgerlijke nederzetting, die zich geleidelijk aan bij den hoofdtoegang tot den burcht, de Borch- of St. Meertensbrug, steeds breeder uit ontwikkeld had.

Ten noorden was het kerkplein waarschijnlijk door de achterzijde der langs de Oudegracht gelegen panden, ten oosten door die der huizen op de Zoutmarkt, begrensd geweest. Aan den zuidkant werd het in den beginne door de huizenrij aan de zuidzijde der Boterstraat, aan de westkant door die aan de westzijde der Donkerstraat afgesloten.

Ongeveer ter plaatse van het huizenblok, dat nu tusschen de 2de en 3de Buurkerksteeg, tegenover den toren der kerk staat, stond het

eerste raad- en rechthuis van Utrecht. Wellicht bestond de Buurkerk reeds in het begin der elfde eeuw, al wordt ze eerst in een oorkonde van 1131 als de eenige parochiekerk der stad genoemd. Het raad- en rechthuis dateert uit denzelfden tijd en heeft langer dan twee eeuwen dienst gedaan. Het werd afgebroken nadat „Hasenberch", op de plek van het tegenwoordige stadhuis, in 1343 was aangekocht en ingericht.²⁾

Aan den buitenrand der uitgestrekte ruimte liepen de voornaamste paden van buiten de sedert het midden der 10de eeuw door bisschop Balderik ommuurde stad. Zij voerden naar de voormalige Burcht (het Domp lein), die bij de vestiging van het bisdom aan 't einde der 8ste eeuw, geleidelijk aan het centrum was geworden, van waaruit het kerkelijk, staatkundig en maatschappelijk leven werd geleid. Die paden werden allengs ombouwd met de huizen van neringdoenden en daardoor ontstond eerst de Zadelstraat, zeer waarschijnlijk de eerst bestrate weg in de Utrechtsche burgerwijk. Ze is in de 12de eeuw de „platea suburbana" (de voorstadsstraat) genoemd en als „via lapidea (steenweg) aangewezen. Sedert 1330 staat ze als „Saelstrate" vermeld, de weg die naar „dye sale", de residentie van den bisschop leidde. Langs den anderen kant, de noordzijde, ontwikkelde zich ook een straat, die in 1220 de „via civitatis" (de stadsstraat) heette, doch in 1339 de „nywe Steenwech" werd genoemd. Sindsdien heeft ze den naam van Steenweg behouden. De kerk had hier geen belendingen, maar op korten afstand was een muur ter begrenzing van het kerkhof gezet. Die muur heeft in het vierde kwartaal der 16de eeuw voor huizen plaats gemaakt, vermoedelijk in 1586, toen het koor der kerk werd afgebroken en ook door ondiepe winkelpanden is vervangen. Door die afbraak werd tevens een rechte verbinding (de Choorstraat) van Onder de lakensnijders met de Lijnmarkt verkregen.

Van hare stichting af heeft de Buurkerk een bijzondere plaats in de stedelijke gemeenschap ingenomen, niet alleen als bedehuis, maar ook als plek waar de richtlijnen van het maatschappelijk leven der bure n werden aangewezen. Nadat de burgerij door klokgelui was gewaarschuwd, geschiedde hier bijna dagelijks de afkondiging der jongste raadsbeschikkingen van algemeene strekking. Die afkondigingen gebeurden bij goed weer ook wel onder de boomen op het kerkhof. De ten archieve bewaarde buurspraak- of luiboeken, die van 1385—1579 aanwezig zijn, behooren tot de belangrijkste geschiedbronnen der stad.

Op of omstreeks kerkelijke hoogtijdagen werden op het kerkhof geestelijke spelen vertoond en bij plechtigheden vonden hier uitdeelingen van levensmiddelen plaats, zooals bij de inhuldiging der bisschoppen, op hooge feestdagen, bij het houden van groote omgangen, en vooral op St. Maartens- of schuddekorf s dag, en op den eersten Meidag, als ook het kerkhof met meiboomen opgemaakt was.

De zaterdagsche markt werd er tot 1391 gehouden, in welk jaar ze naar de Mariaplaats overging. Verkoop van bepaalde waren, die aan een seizoen of aan een vierdag gebonden waren, was er ook geoorloofd.

Het kerkplein is blijkbaar altijd ook een drukke en gezochte verbindingsweg geweest, en de oude Utrechtenaren schijnen in den regel zoo'n haast te hebben gehad, dat zij van noord naar zuid en omgekeerd de kerk als doorloop gebruikten. Alleen tijdens de preek en andere gewijde bijeenkomsten was het verboden er met handvoertuigen en vee te passeeren. Evenals in de Statenkamer, die van het Janskerkhof naar de Hoogt voerde, is die passage tot in het laatst der 19de eeuw geoorloofd geweest.

Uitgezonderd een deel, dat als begraafplaats in gebruik bleef, is het plein in 1669 bestraat geworden. De bewoners van de noordzijde der Zadelstraat moesten tot dat doel f 348,— in de totaalkosten, zijnde f 1511,—, bijdragen. In 1789 vond de laatste begrafenis op het Buurkerkhof plaats.³⁾

Behalve in twee massa-kelders in de kerk vonden de kosteloze begravingen, dat waren in de meeste gevallen die vanwege het gerecht, de diaconie en het gasthuis geschieden, ook wel op het kerkhof plaats. In 1789 was er in deze kelders geen ruimte meer en besloot het stadsbestuur de armenlijken der Buurkerk-parochie voortaan op daartoe afgepaalde gedeelten der Jacobi- en Nicolai-kerkhoven te laten begraven.

Aangenomen dat in de middeleeuwen den groei van het gras door de groote bedrijvigheid belemmerd werd, dan moet op Huygens' gezag aanvaard worden, dat na de hervorming alleen het veelvuldig en levendig kerkbezoek den wasdom op het Buurkerkhof heeft verhinderd.

E.

¹⁾ Constantijn Huygens, Gedichten. Naar zijn handschrift uitgegeven door J. A. Worp. Dl. IV. Groningen, 1894. 8°. Blz. 144.

²⁾ S. Muller Fz., Het oude Utrechtsche stadhuis. In: Het huis oud en nieuw V. 1907, blz. 197.

³⁾ N. van der Monde, Geschied- en oudheidkundige beschrijving... der stad Utrecht. Dl. III. Utrecht, 1846. 8°. Blz. 175—182; — H. J. Broers, Utrecht. Historische wandelingen. Nieuwe geïll. uitgave door C. W. Wagenaar. Utrecht 1909. 8°. Blz. 56—57, 213—220.

GEDRANG OP DE BISSCHOPSTRAP.

„Kunnen wij, mensen van de 20e eeuw ons wel eenigermate voorstellen wat een grandioze en kleurige stoet de Bisschopstrap besteed en zich in de Michaels-kapel verzamelde?”

Aldus de heer A. Brom Jr. in de Decemeraflevering van het Maandblad, wanneer hij refereert, dat een nieuwe bisschop van

Utrecht, na in de Buurkerk zijn wereldlijke, militaire kleedij te hebben afgelegd, zich in geestelijk gewaad naar den Dom begaf.

Wij, 20e-eeuwers kunnen ons dien stoet misschien, fantaserend, nog wel voorstellen, maar de middeleeuwer niet. Als hij al eens een intocht van een nieuwen bisschop als deelnemer of als toeschouwer had meegemaakt, wist hij, dat de traditioneele route nu eenmaal niet over de bisschopstrap liep en anders was hij toch genoeg met de plaatselijke situatie op de hoogte om te begrijpen, dat een stoet van honderden personen met kruisvanen en brandende kaarsen zich toch wel bijster moeilijk in het huis van den bisschoppelijken officiaal ten zuiden van den Domtoren naar de eerste verdieping omhoog zou kunnen wurmen, om van daar uit de steile en hoge Bisschopstrap te bestijgen, die naar de St. Michielskapel leidde. Daar waren tal van oude heeren bij, die vast en zeker halfweg buiten adem geraakt zouden zijn. Daar zouden ongelukken gebeurd zijn met die brandende kaarsen bij al die superplies. Daar zou een gedrang geweest zijn op de Bisschopstrap, waar Gustave Doré een overvolle karikatuur van zou hebben kunnen teekenen.

Maar goed — laten we den stoet eens steunend en hijgend in de St. Michiels kapel doen aankomen. Om daar wát te doen? Ik weet het niet, tenzij: langs denzelfden weg terug te keeren. Dit is zeker: er zou hoorbaar aan het adres van den ceremoniaris zijn gebromd: „Verkeerd, waarde heer. Door bestudering van de reglementen, het protocol van vorige intochten hadt gij ons dit grapje kunnen besparen.”

Hoe was nu de gang van zaken bij de gelegenheid, die ons hier bezig houdt?

Nadat de nieuwe Heer-Bisschop op het Raadhuis de privilegiën van de stad bezworen heeft, komt de geestelijkheid aan de beurt. „De bisschop treedt uit het Raadhuis, steekt den Steenweg over, tusschen de wachtende menigte door, gaat de Buurkerk binnen. Daar legt hij in de sacristie zijn harnas af, zijn zwaard, alles wat herinnert aan den militair, den wereldlijken heer — en bekleedt zich met het lange roodzijden kanunnikengewaad, de over den linkerarm gedragen almuus en de bonnet, zoo hij de bisschoppelijke wijding nog niet ontvangen heeft, dus nog „elect” is, met de bisschoppelijke kleedij, zoo dat wel het geval is. Er was iets treffends in de zorgvuldigheid, waarmee de route van den intocht buiten het kerkelijk Utrecht was gehouden en alles zich tot nu toe had afgespeeld in het hart van de stad-der-burgerij. Nu zal de bisschop zich wenden tot dat andere Utrecht, tot de stad der kapittels en prelaten aan de overzijde van de Borchbrug.

In de Buurkerk, de oudste parochiekerk, zoozeer met het leven der burgerij verbonden en tegelijk, als Godshuis, toch ook iets gemeen hebbend met de kerken ginds, voltrekt zich voor de bisschop

als het ware de overgang tusschen beide werelden: in de sacristie, in stilte wordt de wapenrusting vervangen door de geestelijke kleedij. Wanneer hij nu buiten treedt en over het Buurkerkhof schrijdt, is heel het aspect veranderd.

De bisschopsklok is zoo juist begonnen voor de derde maal te luiden: het teeken waarop de gezamenlijke geestelijkheid van Utrecht den Dom verlaat en den bisschop tegemoet gaat tot aan de Borchbrug (St. Maartensbrug). De proost-aartsdiaken van den Dom, de dekens van Dom en Salvator, van St. Pieter, St. Jan en St. Marie, de kanunniken en vicarissen en alle op eenigerlei wijze aan deze kapittelkerken verbonden geestelijken, de choralen, de leerlingen der kapittelscholen... zij staan bereid hem in kathedraal en bisdom in te leiden.

Als de bisschop met zijn gevolg genaderd is, wenden de wachenden zich om en schrijden, onder het gebeider der klokken, processie-gewijs, regelrecht onder den Dومتoren door, de diepe donkerte van den Dom in... Voorop het hooge draagkruis... dan, twee aan twee, de lange rij der geestelijken in hun witte superplies, ieder een brandende kaars in de hand, lageren in rang vóór hooger... de kruisvanen blinken... de choralen heffen, ter eere van den patroon van Dom en diocces, het responsorium aan: Martinus Abrahæ sinu lætus excipitur... — eindelijk tusschen de twee voornaamsten der aanwezige prelaten, den domproost en den domdeken: de nieuwe bisschop. Een versche wierookwolk zwaait een koorknaap voor zijn schreden.

Achter den bisschop de hooge heeren van zijn gevolg, de overheid der stad, enkele anderen, te voet, zwijgend, met brandende kaarsen.

De zang wordt voortgezet terwijl de stoet voorttrekt door het schip van den Dom. In het midden der kerk knielt de bisschop op den bidstoel neer tot een kort gebed.

Dan geleidt men hem verder: door dwarsbeuk, Kloostergang naar het groot kapittelhuis van den Dom.

Daar heeft een soortgelijke plechtigheid plaats als straks in het Raadhuis. Werden daar de vrijheden der stad bezworen, hier zal de bisschop te bezweren hebben de rechten van de twee andere grootmachten, die deel uitmaken van de Staten van Utrecht: geestelijkheid en ridderschap."

Dit was een fragment uit een uitvoerige beschrijving van den intocht van bisschop Philips van Bourgondië in 1517 — het had evengoed die van een anderen bisschop kunnen zijn — in het Jaarboekje van Oud-Utrecht van 1933, welk opstel, evenals alle andere, geschreven is om gelezen en bij gelegenheid herlezen te worden.

v. C.

DE OORSPRONG VAN DE WITTEVROUWENPOORT.

Aan het slot van mijn stukje „Het Gein, de Geintol en de Tol-toren" in het Maartnummer 1952 van dit Maandblad betoogde ik, dat de stad haar definitieven omvang bereikte omstr. 1210, of tenminste in de jaren 1200—1217. Tevoren had ze in 't zuiden zich uitgestrekt tot de lijn Lange Smeestraat—Korte Smeestraat—Zuilenstraat—Schalkwijkstraat. In dat stadium was de in 1145 gebouwde Smeetoren haar zuidwestelijk hoekpunt geweest.

Te allen tijde zullen er wel poorten zijn geweest op de punten waar de plaatselijke Rijn-Vechttak naar binnen kwam en naar buiten ging. Dat waren dan de land- en waterpoorten: in historischen tijd in 't zuiden de Roodetoren- of Tolsteegpoort, in 't noorden de Weerdpoort. De lange oost- en westzijde van de stad hadden elk een poort dicht bij haar noordeind: resp. de Wittevrouwen- en de Katherijnpoort. In „De Zakkendragersteeg als groote verkeersweg" (Januarinummer 1951) schreef ik: „Het traject Katherijnepoort—Wittevrouwenpoort is ongetwijfeld reeds eeuwenlang voor het doorgaand verkeer in gebruik. Zoolang als beide poorten bestaan? Stellig niet, want het kan pas zijn dienst zijn begonnen op het oogenblik dat buiten de stad de aansluitende wegen beide gereed waren." De Biltstraat nu is een vrij late aanleg. Allicht ziet een oorkonde van 1290 wel reeds op den bouw (Dr. F. Ketner in Februarinummer 1951, p. 11). Doch ik betoogde, dat ze in 1311 niet of pas sedert kort voltooid was; sedert in 1330 wordt ze als „Nieuwe Steenweg" voor het eerst genoemd. Ik dacht haar eenvoudig gericht op een reeds bestaande Wittevrouwenpoort. Doch met betrekking tot dit punt ben ik tot een ander inzicht gekomen, dat men hieronder uiteengezet zal vinden.

Oost- en westzijde van de stad hebben beide ook verder zuidwaarts een poort gehad. Voor den westkant weten wij dat uit Buchelius' stadsbeschrijving van omstr. 1600, gedrukt Bijdr. en Meded. v. h. Hist. Gen., 27e dl. Hij zegt (p. 163, in 't Latijn) van den Smeetoren, dat aldaar het uiterlijk van dichtgemaakte poorten verschijnt, en men moet hem toegeven, dat de plek voor een doorgang niet ongeschikt was. Bovendien teekent Van Schayck in 1539 op zijn kaart een wegje buiten de stad dat ophoudt aan de gracht tegenover den Smeetoren. Na c. 1210 heeft er dus bij den Smeetoren een tijdlang een door dezen gedekte poort bestaan.

Voor den oostkant hebben wij Okb. nr. 1370 a° 1256, houdende uitspraken van den bisschop in diverse geschillen tusschen stad en kapittel. Men leest er (vertaald): „Tot de poort nu en de brug naar Oudwijk zal het kapittel van St. Pieter alsnog vijf pond geven, en er zal daar een goede brug gemaakt worden, zoodat daardoor voor wagens en karren de in- en uitgang open kan staan; en wanneer die vijf pond betaald zijn en voornoemde oorlog, die er nu is, geëindigd

is, moet die brug binnen drie maanden voltooid zijn." — Oudwijk was het stadsgebied beoosten de stad, zelf met een geijknamig klooster. Van poort en brug hierheen is later nog wel eens op soortgelijke wijze sprake. Wij moeten ze wel zoeken achter St. Pieter. Op het kadastrale minuutplan staat nog een stukje weg dat er waarschijnlijk op aan heeft gelopen.

Interessant is nu een passage uit de oudste kameraarsrekening, die van 1380. Men leest daar van *de tien raetslude die de vijf poorten vander stat verwaerden* (Cod. dipl. Neerl., 2e S., 2e dl., 1e afd., p. 138).

In 1380 was er dus behalve de vier latere poorten nog één andere in gebruik. Welke zou dat zijn geweest: de „Smeetorenpoort” of de „St. Pieterspoort”? — Ongetwijfeld de eerste, dunkt mij. Van hier tot de Katherijnepoort was het ong. 900 en tot de Tolsteegpoort ong. 700 meter. Een poort achter St. Pieter was van de Wittevrouwenpoort hoogstens 450 meter verwijderd en had dus veel minder zin.

Nu is het wel duidelijk, dat de St. Pieterspoort reeds in 1256 niet tot de toegangen behoorde waar de stad prijs op stelde. Het kapittel van St. Pieter had moeite om die poort hetzij te krijgen, hetzij te behouden, en die moeite was spoedig vergeefs. Wanneer nu echter iemand den tegenzin der stad wil verklaren uit de nabijheid van de Wittevrouwenpoort, dan kan ik daarin niet meegaan. Gezien de neiging van het stadsbestuur om het aantal poorten te beperken mogen wij wel zeggen: had de Wittevrouwenpoort in 1256 reeds bestaan, dan zou er van een poort achter St. Pieter nooit in ernst sprake zijn geweest.

In 1256 en later nog bestond de Wittevrouwenpoort dus niet! Het verkeer met Oudwijk ging door de St. Pieterspoort, en als die dicht zat, moest het zich maar behelpen met de poorten aan noord- en zuidzijde van de stad. Het groote verkeer uit het oosten sloeg in de Bilt zuidwaarts af, om door de Tolsteegpoort binnen te komen. Men zie daarvoor weer Januari- en Februarinummers 1951. Doch er was behoefte aan een beteren, rechteren weg, die vanuit het oosten de stad aan den oostkant bereikte. Nadere voorwaarde was, dat hij de stad binnenkwam op een punt hetwelk geschikt was voor het doorgaande verkeer, zonder dwars in den weg liggende immuniteiten. Met den Nieuwen Steenweg hield men dus aan op de Wittevrouwenstraat, en in den muur daarvoor werd tusschen 1290 en 1330 (na 1311?) de Wittevrouwenpoort gebouwd. Op de kaarten ziet men van deze, behalve de Biltstraat, slechts het Oudwijker voetpad uitgaan: een bewijs te meer, dat ze er vóór de Biltstraat niet was.

J. PRAKKEN

HET HUIS TE SCHALKWIJK EN ZIJN BEZITTERS.

Zoals zovele steden en dorpen in Nederland had het dorp Schalkwijk ook zijn eigen kasteel. In 1346 wordt het Huis te Schalkwijk al vermeld; veel eerder, in 1128, wordt de naam Schalkwijk reeds als geslachtsnaam gebruikt, waarschijnlijk bestond toen ook al het Huis te Schalkwijk of een voorloper hiervan.

Het ligt in onze bedoeling na te gaan wanneer en wie er van het geslacht Schalkwijk genoemd wordt in de geschiedenis van het aloude Sticht.

Als eerste vinden wij in 1128 een zekere Egidius of Gillis van Schalkwijk. Als tweede, mogelijk zijn zoon, Willem van Schalkwijk; deze wordt in 1165 genoemd. Wij vinden hem als onder-tekenaar van een verdrag dat betrekking had op de regeling van de waterloop van de Rijn.

Het verdrag bevatte de volgende bepalingen:

1e Men zou een waterlozing graven vanaf Rhenen naar de Zuiderzee, de Noda of Nieda geheten.

2e De Dam in de Rijn bij Wijk te Duurstede, in overoude tijden gelegd, mocht niet afgebroken worden maar diende in goede staat te blijven.

3e Men zou de dam in de Rijn bij het tegenwoordige plaatsje Zwammerdam weer afbreken.

Deze dam, gelegd door graaf Floris, veroorzaakte vooral in het Sticht verscheidene overstromingen. In die tijd was de monding van de Rijn bij Katwijk gedeeltelijk verstopt en werd het graven van een waterlozing noodzakelijk; deze lozing was dan de zoeven- genoemde Noda.

Diverse stichtse edelen ondertekenden het verdrag, o.a.: Lubbert van Odijk, Egbert van Amstel, Herman en Godschalk van Woerden, en Dirk van Jutfaas.

In 1239 en 1240 vinden wij een zekere Arnold van Schalkwijk als maarschalk vermeld. Diens zoon, Gijsbert komt voor in 1287 en 1294.

Als laatsten vinden wij in 1304 Henrik en Berthold van Schalkwijk genoemd.

In die tijd was Bisschop Guy van Avesnes aan de regering. Deze was Jan van Renesse, betrokken in een twist van Holland en Henegouwen tegen Vlaanderen, uiterst slecht gezind. Toen dan ook de Vlamingen voor Zierikzee werden verslagen zag Jan van Renesse zich genoodzaakt te vluchten. De weinige edelen die hem vergezelden, onder welke Herman van Woerden, Arend van Benskoop en Jan van der Leede, konden hem dit als enige uitweg aanraden.

Zij begaven zich naar de Lek tegenover Beusichem; waar zij met een boot wilden oversteken.

De meeste kasteelheren in deze streek hielden het met Renesse, zodat hij zich veilig waande.

Jan van Beusighem, Heer van Kuilenburg was echter de hene-gouwse zaak toegedaan. Toen deze van het vertrek van Jan van Renesse en de zijnen hoorde, riep hij krijgslieden te wapen, die de vluchtelingen aantroffen op een uiterwaard in de Lek, tegenover Kuilenburg. Hier werd Renesse met verscheidene anderen verslagen.

Enkele oudere geschiedschrijvers melden ons, dat toen Jan van Renesse trachtte te ontkomen door in de boot te springen deze door de overbelasting der vluchtenden omsloeg en zij verdronken. Behalve Jan van Renesse sneuvelden hier, Arend van Benskoop, Jan en Pelgrim van der Leede, Huibert van Everdingen, Henrik en Berthold van Schalkwijk, de kanunnik Arend van Buren en vele anderen. Dit tragische einde van deze edelen had plaats op 15 Augustus 1304.

Hierna maakte Jan van Kuilenburg zich meester van de sloten te Everdingen en te Schalkwijk, die tot de grond toe werden afgebroken.

Nadien wordt ons niemand meer van het geslacht Schalkwijk genoemd. Wij mogen aannemen dat de hiervoor genoemde Heren van Schalkwijk tevens de bezitters waren van het „Huis te Schalkwijk”.

Het slot, dat weer opgebouwd werd, was het eigendom van verschillende geslachten, onder meer van Zuilen, Nijenrode, Van de Haar, Merten van Abcoude, Doublet en Ram.

In 1536 komt er weer enig licht in de geschiedenis van het Huis en zijn bezitters. In dat jaar namelijk wordt het kasteel te Schalkwijk door de Edel Mogende Heeren staten 's Lands van Utrecht, tot een riddermatige hofstad verheven. De bezitter die dan genoemd wordt is Dirk van Jutfaas.

De volgende bezitter blijkt Antony de Ridder, Heer van Schalkwijk te zijn; deze wordt in 1594 genoemd. Een grafzerk in de oude dorpskerk vermeldt het volgende: Hier leit begraven Gherrit de Ridder en Toenis de Ridder, en sterf ao. XXXVII.

Waarschijnlijk is deze Toenis of Antonius de Ridder de bovenvermelde eigenaar, die dus hier zijn laatste rustplaats vond, vermoedelijk in het jaar 1637.

In 1660 wordt Frederik van Renesse, Heer van Mol en Heesteren, beschreven in de ridderschap van het land als de bezitter. Hij kocht de ridderhofstad in 1654. Hij overleed te Antwerpen in Maart 1666.

Nu komt het Huis in het geslacht Van Kapellen; de tak die het Huis bezat, wordt ook wel genoemd Van Kapellen van Schalkwijk, soms geschreven Capellen.

De eerste die wij vermeld vinden is Gerlach van der Kapellen,

Heer van Aartsbergen, Schalkwijk en Mervelt. Deze werd geboren op 3 Juni 1617, huwt in September 1655 met Margaretha Johanna van Lynden. In 1667 wordt hij als bezitter beschreven in de ridderschap, op 31 December 1685 sterft hij; zijn vrouw overlijdt in 1695. Beiden zijn te Schalkwijk begraven.

Zijn zoon Steven Frederik, Heer van Schalkwijk en Mijdrecht, geboren 24 Januari 1663 volgt hem op en wordt op 11 Maart 1691 als bezitter beschreven.

Op 24 Mei 1696 huwt deze met Digna Elisabeth Booth, dochter van Cornelis Booth, heer van Mijdrecht. Steven Frederik sterft op 25 Mei 1707 en wordt in Schalkwijk begraven.

Zijn oudste zoon, Gerlach Frederik wordt Heer van Mijnden; de tweede zoon, Hendrik, geboren 26 Juli 1700, Heer van Schalkwijk, Houten en het Goy, sterft ongehuwd in 1740. De jongste zoon Evert Cornelis, geboren 29 Maart 1709, wordt na het overlijden van zijn broer Heer van Schalkwijk, hij was luitenant colonel bij een regiment Infanterie. Hij sterft eveneens ongehuwd in 1759 en wordt te Schalkwijk begraven.

De zoon van Gerlach Frederik van der Cappelen, Heer van Mijnden, boven vermeld als oudste zoon van Steven Frederik van der Capellen en Digna Elisabeth Booth, Daniel Cornelis van der Capellen, Heer van Mijdrecht en Schalkwijk, Maarschalk van Eemland, ontvangt het Huis na de dood van Evert Cornelis.

Uit het voorgaande blijkt dat aan het zo weinig genoemde Huis te Schalkwijk toch de namen van een reeks van vooraanstaande geslachten verbonden zijn.

L. J. ABELMANN.

TYPEN UIT WIJK C.

De heer C. Jansen Czn te Utrecht schrijft ons:

„De in het maandblad voorkomende lijst Wijk C is wel aardig. Ik wist niet dat er zoveel schilderachtige namen bestonden. In zake „Ootepiet” (een verbastering van „Groote Piet”) het volgende: Ik weet niet of het dezelfde persoon betreft. Tot 1876 woonde ik in de toen nog genoemde Lange Smeesteg tegenover het Bartholomeïsgasthuis. Er was toen aan de Noordzijde tusschen Springweg en Oudegracht een nu niet meer bestaand poortje waarin blijkbaar nog een of meer krotjes stonden. In een daarvan was ook een (voor ons) groote lange jongen voor wie wij kleinen bang waren en die werd „Ootepiet” genoemd. Hij had meen ik ook een lange zuster. Of die twee naderhand naar Wijk C zijn verhuisd of dat het anderen betreft, weet ik niet.

De in het artikeltje genoemde kruidenier heette D. van den Vondel (dus niet van Vondel). Het was een klein mannetje.”